

Шкляр Іванна Володимирівна, аспірант кафедри конституційного права та прав людини Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, пл. Солом'янська, 1, e-mail: shkliar05@gmail.com тел.: +380976048189 <https://orcid.org/0000-0001-6451-3727>

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВА НА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ У ВІТЧИЗНЯНИХ ТА ЗАРУБІЖНИХ НАУКОВИХ ПРАЦЯХ

Анотація. У статті проведено аналіз стану наукової розробки проблем реалізації права на медичну допомогу із застосуванням трансплантації, становлення та розвитку правового регулювання трансплантації органів та інших анатомічних матеріалів людини в Україні. Розглянуто дослідження права на медичну допомогу із застосуванням трансплантації в зарубіжних та вітчизняних наукових працях.

У статті проаналізовано історію розвитку законодавства, що регулює відносини, які виникають у процесі реалізації конституційного права на медичну допомогу із застосуванням трансплантації, а також наукових праць, в яких досліджується становлення та розвиток трансплантації анатомічних матеріалів людини в Україні та за кордоном.

В умовах сьогодення першочергового значення набуває охорона життя та здоров'я людини, адже це є однією з найвищих соціальних цінностей та основоположним благом у суспільстві, а медичні послуги, а саме медична допомога із застосуванням трансплантації відіграє важливу роль та допомагає рятувати життя людей, які потребують такої допомоги. Все це свідчить про необхідність дослідження шляхів формування права на медичну допомогу із застосуванням трансплантації та становлення історії розвитку законодавчого регулювання відносин, що виникають у процесі надання медичних послуг із застосуванням трансплантації.

Результати наукових досліджень різних авторів становлять певний інтерес для науки та мають важливе практичне значення для розуміння права на медичну допомогу із застосуванням трансплантації. Водночас попри велику кількість праць щодо різних аспектів законодавчої регламентації трансплантації, комплексного дослідження історичних та правових аспектів державного регулювання суспільних відносин у галузі конституційного права України, в аспекті права на медичну допомогу із застосуванням трансплантації досі не проводилося, хоча не підлягає сумніву нагальна потреба в історико-теоретичному аналізі законодавчого регулювання суспільних відносин у галузі трансплантології.

Нормативна база дослідження представлена національним та зарубіжним законодавством, що стосується надання медичної допомоги із застосуванням трансплантації анатомічних матеріалів людини та міжнародними правовими документами.

Матеріал викладений в статті, дасть змогу читачам більш глибоко дослідити питання, що висвітлені в темі.

Ключові слова: право на медичну допомогу, медична допомога із застосуванням трансплантації, право на медичну допомогу із застосуванням трансплантації, трансплантація, анатомічні матеріали людини, донорство, трансплантологія.

Shklyar Ivanna Volodymyrivna, Postgraduate Student of the Department of Constitutional Law and Human Rights of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Sq. Solomyanska, 1, e-mail: shklyar05@gmail.com tel.: +380976048189 <https://orcid.org/0000-0001-6451-3727>

EXPLORATION HUMAN OF THE RIGHT ON MEDICAL CARE USING TRANSPLANTATION IN DOMESTIC AND FOREIGN SCIENTIFIC RESEARCHES

Summary. The article analyzes the state of scientific development of the problems of realization of the right to medical care with the use of transplantation, formation and development of legal regulation of transplantation of organs and other anatomical materials to man in Ukraine. The research of the right to medical care with the use of transplantation in foreign and domestic scientific works is considered.

The article analyzes the history of legislation governing the relations that arise in the process of exercising the constitutional right to medical care with the use of transplantation, as well as scientific works that study the formation and development of transplantation of anatomical materials in Ukraine and abroad.

In today's conditions, the protection of human life and health is of paramount importance, as it is one of the highest social values and a fundamental good in society, and medical services, namely medical care through transplantation, play an important role and help save the lives of people who it needs such assistance. All this indicates the need to study ways to form the right to medical care with the use of transplantation and the formation of the history of legislative regulation of relations arising in the process of providing medical services with the use of transplantation.

The results of scientific research of various authors are of some interest to science and are important in practice for understanding the right to medical care using transplantation. At the same time, despite the large number of works on various aspects of transplantation legislation, a comprehensive study of historical and legal aspects of state regulation of public relations in the field of constitutional law of Ukraine, in the aspect of the right to medical care with transplantation has not been conducted. theoretical analysis of the legislative regulation of public relations in the field of transplantology.

The normative base of the research is presented by the national and foreign legislation concerning the provision of medical care with the use of transplantation of anatomical materials to humans and international legal documents.

The material presented in the article will allow readers to explore in more depth the issues covered in the topic.

Key words: the right to medical care, medical care with the use of transplantation, the right to medical care with the use of transplantation, transplantation, human anatomical materials, donation, transplantology.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Особливої актуальності набувають проблеми забезпечення, реалізації та захисту прав, свобод та законних інтересів людини, де особливо гостро відчуються складнощі реалізації прав у сфері медичної діяльності, зокрема застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині. Розвиток заміної терапії постійно відкриває перспективи рятування людства від багатьох виліковних захворювань. Пересадкою анатомічних матеріалів у світі користуються величезна кількість хворих людей, яким завдяки трансплантації вдалося врятувати життя або підвищити його якість.

Аналіз генезису правової регламентації трансплантації анатомічних матеріалів людині є необхідною умовою для удосконалення надання медичної допомоги людям, які це потребують. У розвинених країнах світу сучасна медична наука швидко розвивається, як наслідок того, що у суспільстві особливо гостро стоїть питання охорони здоров'я.

У той час, як у розвинених країнах світу трансплантація органів є стандартом лікування при багатьох захворюваннях нирок, серця, печінки, легенів, кишківника та інших органів, Україна відстає на 20-25 років у розвитку органної трансплантації[1]. Відповідно Україна потребує реформування правової бази для надання такого виду медичної допомоги як трансплантація. Адже кожна окремо взята операція із пересадки анатомічних матеріалів людині зачіпає права, свободи та законні інтереси великої кількості людей, та потребує детального вивчення та дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Стеценко С.Г., Горелик І.І., Гринчак С.В., Шумаков В.І., Антосян І.М., Хвистюк А.Н., Микулинський Ю.Е., Цимбалюк В.І., Пустовіт А.О., Маргацкая Н.А., Стефанчук Р.О., Анікіна Г.В., Булеца С.Б., Пташник І.Р., В.А. Глушков, І.В. Міщук та інші у своїх наукових працях приділяють значну увагу вивченню трансплантації анатомічних матеріалів людині, але необхідно зазначити, що у дослідженні проблем права на медичну допомогу ці наукові здобутки належать здебільшого фахівцям в різних галузях права, але не в конституційному праві.

В останні десятиріччя українські науковці акцентують увагу на проблематиці становлення та розвитку в Україні правового регулювання діяльності, пов'язаної із трансплантацією та звертають увагу на необхідності негайного реформування законодавства у сфері трансплантології, однак на сьогоднішній день Закон, який аналізувався в цих працях втратив чинність на підставі Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» від 01.01.2019.

Мета статті (постановка завдання). Мета та завдання статті полягають у дослідженні основних етапів розвитку правового регулювання медичної допомоги із застосуванням трансплантації анатомічних матеріалів людині, в аналізі та вивченні вітчизняних та зарубіжних наукових праць, які розкривають становлення правового регулювання трансплантації в Україні, її розвиток та перспективи.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день формування та становлення в Україні правового

регулювання діяльності, пов'язаної з трансплантацією відбувається за непростих політичних, соціально-економічних, культурних та інформаційних умов та вимагає впровадження успішних світових надбань та їх доведення до рівня інноваційності європейських країн. Ч.1 ст.49 Конституції України, передбачає, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування [2]. Відтак держава через органи влади повинна забезпечувати реалізацію конституційних прав і свобод людини, а відповідно право на медичну допомогу із застосуванням трансплантації.

Статистичні дані Міністерства охорони здоров'я України вказують, що наша держава посідає останнє місце серед країн Європи за показником посмертного донорства. Він в Україні становить лише 0,15 випадків на 1 млн населення, що у 100 разів менше, ніж у сусідній Польщі та у 230 разів менше, ніж в Іспанії. Через недосконалість медичного законодавства така важлива галузь медицини як трансплантологія не має можливостей для розвитку[3].

Для повноцінного дослідження права на медичну допомогу із застосуванням трансплантації анатомічних матеріалів людині необхідно проаналізувати історію розвитку законодавства, що регулює відносини, які виникають у процесі реалізації своїх конституційних прав та свобод у сфері медичної допомоги, а також наукових праць, в яких досліджується в різних аспектах становлення та розвиток трансплантації органів та тканин людини в Україні та за кордоном.

Першим нормативним актом радянського періоду, який визнав права, обов'язки та відповідальність медич-

них працівників, була Постанова ВЦВК та РНК РРФСР від 01.12.1924 р. «Про професійну роботу і права медичних працівників», яка закріпила обов'язок отримувати згоду пацієнта на будь-яке оперативне втручання в організм людини. У Правилах судово-медичного дослідження трупів, затверджених Народним комісаріатом охорони здоров'я РРФСР 19.12.1928 р. та Народним комісаріатом юстиції РРФСР 03.01.1928р., започатковано вирішення одного з найважливіших питань у трансплантації, зокрема моменту, з якого можливе вилучення органів і тканин людини після її смерті [4]. Згідно із додатком до ст.140 Правил в наукових і науково-практичних цілях допускається розтинання трупів не пізніше 12 годин, але не раніше півгодини після смерті людини в присутності трьох лікарів, які складають протокол із указівкою причин розтинання і доказів дійсності смерті. На вилучення анатомічних матеріалів від мертвого донора не вимагалася згода родичів померлого, тим самим закріплювався принцип презумпції згоди щодо вилучення органів у донора-трупа.

Як метод лікування трансплантація органів започаткувалася на теренах СРСР, коли перша у світі трансплантація нирки, здійснена на початку 30-х рр. ХХ століття, активізувала роботу зі створення нормативної бази трансплантології. Так, у 1933 р. Ю.Ю.Вороний (УРСР, м. Харків) здійснив першу трансплантацію нирки, а в 1947 р. В.П.Деміховим уперше започаткована технічна можливість пересадки легень[5]. Результати таких відкриттів перевершили усі сподівання, що зумовило виникненню якісно нових відносин, що потребували сво-

го правового регулювання. Постановою РНК СРСР від 45.09.1937 р. «Про порядок проведення медичних операцій» Народному комісаріату охорони здоров'я надано право видавати обов'язкові для всіх установ, організацій і осіб розпорядження про порядок здійснення лікувальних і хірургічних операцій, і тому числі операцій з пересаджування рогівки ока від померлих, переливання крові, пересаджування окремих органів тощо [6]. На важливість вищезазначеного нормативно-правового акта звертає увагу у своїй праці і вчений І.І.Горелік [7]. Наступні нормативні акти, які регулювали різноманітні спеціальні питання трансплантації(пересаджування шкіри від трупа, рогівки ока, реберних хрящів і інших тканин), базувалися на цій постанові [8].

Зокрема, в 1954 році законодавство регулювало лише вузьке питання трансплантації – пересадку рогівки, це було передбачено Наказом МОЗ СРСР від 16.02.1954 р. «Про широке запровадження в практику окулістів операції пересаджування рогівки» [9]. Також це було зазначено в Інструкції МОЗ СРСР від 16.02.1954 р. «Про використання ока померлих людей для операції пересадки рогівки сліпим» регулювали лише вузьке питання трансплантації – пересадку рогівки [10].

У 1977 р. Міністерством охорони здоров'я СРСР була прийнята Тимчасова інструкція для визначення біологічної смерті і умов, що дозволяють вилучати органи для трансплантації[11]. Інструкція майже на 10 років загальмувала розвиток трансплантації таких органів, як серце, печінка, підшлункова залоза, кишківник. Фактично трансплантація органів

зводилась до трансплантації нирок. Це було зумовлено тим, що в той час в Україні, як і в усьому СРСР, діагноз смерті не встановлювався на основі діагнозу смерті головного мозку. Відомий хірург-трансплантолог, академік В.І.Шумаков, піднімав дане питання та вказував, що розвиток клінічної трансплантології у нас пов'язаний зі значно більшими складнощами, ніж в інших державах. Офіційний дозвіл на постановку діагнозу смерті мозку в нашому законодавстві з'явився приблизно на двадцять років пізніше, ніж в більшості економічно розвинених країн. Це призвело до того, що ми істотно відстаємо за часом у сфері пересадки органів[12].

В період незалежності України правове регулювання трансплантації розвивається більш ефективно. Законодавчо закріплюється поняття трансплантації, створюється Координаційний центр трансплантації органів в 1994 році, затверджується Положення про Координаційний центр трансплантації органів, тканин і клітин в 2006 році [13]. З'являється Український науково-практичний центр ендокринної хірургії, трансплантації ендокринних органів і тканин у м.Київ [14]. В 2000 році засновано Асоціацію трансплантологів України та розроблено статут та програму її діяльності [15]. Одним із важливих кроків на шляху формування правової бази трансплантології стає прийняття Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини» від 16.07.1999 р. який визначив умови і порядок застосування трансплантації як спеціального методу лікування, покликаний забезпечувати додержання в Україні прав людини та захист люд-

ської гідності при застосуванні трансплантації та здійсненні іншої, пов'язаної з нею діяльності[16]. З метою забезпечення цього закону прийнято Постанову КМУ №695 від 24.04.2000 р, що затвердила заклади, які мали право здійснювати вилучення органів та інших анатомічних матеріалів у живих донорів, донорів-трупів та їх трансплантацію людині[17].

Однак з моменту вступу цього Закону в дію, даний Закон викликав гостру дискусію серед трансплантологів як з точки зору теоретичного трактування деяких положень, так і з практичного застосування. Так, зокрема, на думку деяких вчених у вищезазначеному Законі визначені нераціональні умови та порядок вилучення анатомічних матеріалів у померлих осіб. Окремі аспекти зазначеної проблеми досліджували З.Волож, В.Суховерхий, Н.Маргацька, Г.Красновський та інші [18].

З 01.01.2019 року вступив в дію Закон України від 17 травня 2018 року «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людини», де розширено понятійний апарат, визначено основні засади, умови та порядок застосування трансплантації, умови та порядок вилучення анатомічних матеріалів при посмертному донорстві, права та соціальний захист живого донора, а також напрямки міжнародного співробітництва у сфері застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині [19].

Проблемами правового регулювання трансплантації та донорства присвячені роботи М.І. Авдеева, З.Л. Волод, А.П. Громова, М.І. Ковальова, Н.С.Малеїна, М.Н.Малеїної, Н.А.Маргацької, А.В.Тихомирова, С.С. Шевчук.

Науковий аналіз правових проблем трансплантології, стан її розвитку в Україні та дослідження юридичних моделей трансплантології здійснюється багатьма вітчизняними та зарубіжними науковцями, серед них В.К.Денисов, С.В. Гринчак, М.П.Комаров, О.С.Никоненко, Р.В.Салютін, С.С.Паляниця, К.В.Гребеннікова, Рафайель Матезанс, Беатріс Домінгуез-Гіл, Елізабет Сб, Глорія де ла Роса, Розаріо Марасуелла, Катяна Кабре та інші.

Значну увагу приділено вивченню донорства та трансплантації з боку кримінального права: Г.В. Чеботарьова «Кримінально-правові проблеми трансплантації органів і тканин людини та донорства крові» у 2003 р., С.В. Гринчак «Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини: підстави кримінальної відповідальності» у 2007 р., А.В. Мусієнко «Запобігання злочинам у сфері трансплантації органів та тканин людини» у 2010 р. Вчені звертають увагу на високу загрозу вчинення злочинів у сфері трансплантації органів та тканин, а також наголошують на необхідності негайного вдосконалення законодавства задля попередження протиправних діянь.

В адміністративному праві питань донорства та трансплантації розглядали у своїх наукових роботах: Е.Е. Комисаренко у дослідженні «Формування механізмів державного регулювання розвитком трансплантології в Україні», О.Г. Пелагеша «Адміністративно-правове забезпечення трансплантації органів та інших анатомічних матеріалів людині в Україні» у 2012 р., І.В. Міщук «Удосконалення адміністративно-правового регулювання трансплантації

органів і тканин людини на основі зарубіжного досвіду».

У дослідженні правового регулювання вилучення органів у померлого донора за радянських часів з точки зору цивільного права відіграла важливу роль робота кандидата юридичних наук Н.А. Маргацької «Гражданско-правовые проблемы донорства и трансплантации» (1984 р.), де вчена вперше дала визначення поняття «донорство» та «трансплантація» [20].

Р.О. Стефанчук у дослідженні «Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві» доречно зазначає щодо донорства та трансплантації, зокрема, з приводу прав особи на використання фізичної недоторканості. Вчений розглядає таке право як здатність особи самостійно, вільно розпоряджатись своїм тілом та органами, вилученими після смерті [21].

Г.В. Анікіна у дисертаційному дослідженні на тему «Цивільно-правове регулювання відносин, пов'язаних зі смертю фізичної особи» (2014 р.) стверджує, що смерть особи спричиняє виникнення, зміну правовідносин. Одними з таких правовідносин є трансплантація органів від померлої особи [22].

С.Б. Булеца у дисертаційному дослідженні «Цивільні правовідносини, що виникають у сфері здійснення медичної діяльності: теоретичні та практичні проблеми» (2016 р.) звертає увагу на необхідність врегулювання правовідносин між пацієнтами під час проведення трансплантації. Вчена стверджує, що в Україні діє презумпція згоди, а також зазначає, що існує проблема вчинення правопорушень у сфері пересадки органів [23].

Не менш ваговою є робота І.Р. Пташник «Цивільно-правове регулювання трансплантації в Україні» (2016 р.). Вчена дає авторське визначення поняття «донорство» (соціально корисна, заснована на вільному волевиявленні, діяльність громадянина (донора), яка полягає у безоплатному наданні крові, органів та тканин медичній установі для лікування реципієнта) та «трансплантація» (вид медичної послуги, що сприяє реалізації конституційного права громадян на охорону життя та здоров'я та полягає в проведенні хірургічної операції з пересадки органів та тканин та здійснюється медичним закладом за згодою реципієнта) (с 38.), також вказує, що право на трансплантацію можна віднести до права на охорону здоров'я, що значну увагу приділяє механізму регулювання трансплантації [24].

Висновки.

Наведений вище перелік авторів, що здійснювали наукові розробки в сфері застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині свідчить про те, що комплексні наукові розробки, присвячені конституційному праву людини на медичну допомогу із застосуванням трансплантації в Україні, відсутні.

В цілому огляд літератури показує, що дослідження трансплантації анатомічних матеріалів людині, як методу надання медичної допомоги, а відповідно забезпечення конституційного права людини в Україні не піддавалося системному аналізу та комплексному науковому дослідженню, а відповідно на даний час є актуальним як для науки так і для практики правового регулювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Проблеми та перспективи розвитку системи трансплантації в Україні // *Новини МОЗ України*. – 27.03.2017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://moz.gov.ua/article/news/problemi-ta-perspektivi-rozvitku-sistemi-transplantacii-v-ukraini-scho-zavazhae-rjativati-tisjachi-ukrainciv-za-dopomogoj-transplantacii>

2. Конституція України від 28 червня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

3. Правові питання трансплантології в Україні: проблеми та перспективи від 21.04.2016р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://naub.oa.edu.ua/2016/>

4. Правила судебно-медичного дослідження трупів / утв. Народним комісаріатом здравоохранення РСФСР 19 грудня 1928г. и народным комиссариатом юстиции РСФСР 3 января 1928г. // Сб. организац.-метод. Матеріалов по судеб.-мед. Експертизе / сост.В.П.Прозовский, Э.И.Контер. – 2-е изд. – М.: МЕДГИЗ, 1960. – С.109-157.]

5. Стеценко С.Г. Медичне право України : [підручник] / С.Г.Стеценко, В.Ю.Стеценко, І.А.Сенюта; за заг.ред.д.ю.н., проф.С.Г.Стеценка. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – с.507 (с.362)

6. Постановление Совнаркома СССР «О порядке проведения медицинских операций» : от 15.09.1937г. // Сб. организац.-метод. Матеріалов по судеб.-мед. Експертизе / сост.В.П.Прозовский, Э.И.Контер. – 2-е изд. – М.: МЕДГИЗ, 1960. – С.212.

7. Горелик И. И. Правовые аспекты пересадки органов и тканей / И. И. Горелик. – Минск : Вышейш. шк., 1971. – 92 с.с. 11].

8. Гринчак С.В. Генезис правового регулювання трансплантації органів і тканин людини / С. В. Гринчак // Форум права. – 2014. – № 2. – С. 81–88. – Режим

доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2014_2_15

9. Приказ Министра здравоохранения СССР «О широком внедрении в практику окулистов операции пересадки роговицы» от 16.02.1954г. // Сб. организац.-метод. Матеріалов по судеб.-мед. Експертизе / сост.В.П.Прозовский, Э.И.Контер. – 2-е изд. – М.: МЕДГИЗ, 1960. – С.213],

10. Инструкция Министерства здравоохранения СССР «Об использовании глаз умерших людей для операции пересадки роговицы слепым: от 16.02.1954г. // Сб. организац.-метод. Матеріалов по судеб.-мед. Експертизе / сост.В.П.Прозовский, Э.И.Контер. – 2-е изд. – М.: МЕДГИЗ, 1960. – С.214»]

11. Трансплантология: история и современность / И. М. Антонян, А. Н. Хвисьок, Ю. Е. Микулинский, М. И. Антонян // Проблемы медичної науки та освіти. – 2005. – № 2. – С. 67-69., с. 88]

12. Шумаков В.И. Предисловие / Шумаков В.И. //Трансплантология. Руководство / под ред.В.И.Шумакова. – М.: Медицина; Тула : Репроникс Лтд, 1995. – с.5-9]

13. Положення про Координаційний центр трансплантації органів, тканин і клітин / затв. наказом МОЗ України: від 11.12.2006р., №812 // Офіційний вісник України. – 2006. – №52. – ст.3550.

14. Указ Президента України «Про Український науково-практичний центр ендокринної хірургії, трансплантації ендокринних органів і тканин» від 19.11.1994р., №694 // Урядовий кур'єр. – 1994. – №183. – С.2.

15. Цимбалюк В.І. Проблеми та завдання координаційного центру трансплантації органів, тканин і клітин МОЗ України/ Цимбалюк В.І., Турчин І.С, Дроздович І.І., Боглепов В.М., Полозкова Ю.В. // Трансплантологія. – 2004. -№3. – Т.7. – С.4-7.

16. ЗУ Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини» від 16.07.1999р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1007-14>

17. Постанова КМУ «Деякі питання реалізації Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини» від 24.04.2000р., №695 // Офіційний вісник України. – 2000. – №17. – Ст.711.

18. Пустовіт А. О. Трансплантологія в Україні: недоліки законодавства та рекомендації з його розвитку / А. О. Пустовіт // Юридична газета. – 2010. – № 35. – С. 7.

19. Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» від 17 травня 2018 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19>

20. Маргацкая Н.А. Гражданско-правовые проблемы донорства и трансплантации: дисс..канд.юрид.наук: 12.00.03.Москва, 1984.180с.

21. Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві: автореф.дис.на здобуття наук.ступеня д-ра юрид.наук:спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Київ, 2007.41с.

22. Анікіна Г.В. Цивільно-правове регулювання відносин, пов'язаних зі смертю особи: автореф.дис. на здобуття наук. ступеня канд.юрид.наук: спец.12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Київ, 2014. – 16с.

23. Булеца С.Б. Цивільні правовідносини, що виникають у сфері здійснення медичної діяльності: теоретичні та практичні проблеми: дис. ..д-ра юрид.наук: 12.00.03. Одеса,2016. 375с.

24. Пташник І.Р. Цивільно-правове регулювання трансплантації в Україні: дис...канд.юрид.наук: 12.00.03. Київ, 2016. 211с.

25. Проблеми та перспективи розвитку системи трансплантації в Україні // Новини МОЗ України . – 27.03.2017. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://moz.gov.ua/article/news/problemi-ta-perspektivi-rozvitku-sistemi-transplantacii>

v-ukraini-scho-zavazhae-rjativati-tisjachi-ukrainciv-za-dopomogou-transplantacii

REFERENCES:

1. Problemy ta perspektivny rozvytku systemy transplantatsii v Ukraini [Problems and prospects of transplantation system development in Ukraine] (2017) (n.d.). [moz.gov.ua](https://moz.gov.ua/article/news/problemi-ta-perspektivi-rozvitku-sistemi-transplantacii-v-ukraini-scho-zavazhae-rjativati-tisjachi-ukrainciv-za-dopomogou-transplantacii). Retrieved from <https://moz.gov.ua/article/news/problemi-ta-perspektivi-rozvitku-sistemi-transplantacii-v-ukraini-scho-zavazhae-rjativati-tisjachi-ukrainciv-za-dopomogou-transplantacii> [in Ukrainian].

2. Konstytutsia Ukrainy (1996) [«The Constitution of Ukraine, adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine June 28, 1996»], (n.d.). [zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].

3. Pravovi pytannia transplantologii v Ukraini: problemy ta perspektivny [Legal issues of transplantology in Ukraine: problems and prospects] (2016) Retrieved from <https://naub.oa.edu.ua/2016/> [in Ukrainian].

4. Pravila sudebno-medetsynskoho isledovania trupov [Rules of forensic medical examination of corpses approved. People's Commissariat of Health of the RSFSR December 19, 1928 and the People's Commissariat of Justice of the RSFSR on January 3, 1928] Prozovskiy V.P. & Konter E.I. (1960) Sb. Orh-anizats-metod materialov po sudebnoy med ekspertize [Sat. organizational method. Materials on the fate. – honey. Expertise]. Moskva : MEDHIZ, pp. 109-157 [in Russian].

5. Stetsenko,S.H. & Stetsenko,V.U. & Senuta I.Y. (2008). Medychne pravo Ukrainy [Medical law of Ukraine]. Kyiv: Vseukrainska asotsiatsiya vydavtsiv “Pravova Yednist” – All-Ukrainian Association of Publishers “Legal Unity”, 507 [in Ukrainian].

6. Postanovlenie Sovnarkoma SSSR O poriadke provedenia medetsynskikh operatsiy ot 15.09.1937 [Resolution of the Council of People's Commissars of the USSR “On the procedure for conducting medical opera-

tions”: from 15.09.1937]. Prozovskiy V.P. & Konter E.I. (1960) Sb. Orhanizats-metod materialov po sudebnoy med ekspertize [Sat. organizational method. Materials on the fate. – honey. Expertise]. Moskva : MEDHIZ, 212 [in Russian].

7. Horelyk I.I. (1971) Pravovye aspekty peresadky orhanov i tkaney [Legal aspects of organ and tissue transplantation]. Minsk: Hight scholl, 92 [in Russian].

8. Grinchak S.V. (2014) Henezys pravovogo reguluvannya transplantatsiyi orhaniv i tkanyn ludyny [Genesis of legal regulation of transplantation of human organs and tissues]. Forum prava, 2, 81-88, Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2014_2_15 [in Ukrainian].

9. Prikaz Ministerstva zdravookhranenia SSSR O shyrokom vnedrenie v praktiku okulistov operatsiyi peresadki rohovits ot 16.02.1954 [Order of the Minister of Health of the USSR On the widespread introduction of corneal transplant surgery into the practice of ophthalmologists” 02.16.1954]. Prozovskiy V.P. & Konter E.I. (1960) Sb. Orhanizats-metod materialov po sudebnoy med ekspertize [Sat. organizational method. Materials on the fate. – honey. Expertise]. Moskva : MEDHIZ, 213 [in Russian].

10. Instruktsiya Ministerstva zdravookhranenia SSSR Ob ispolzovanii hlaz umershykh ludey dlia operatsiyi peresadky rohovitsy slepym [Instructions of the USSR Ministry of Health On the use of the eyes of deceased people for the operation of corneal transplantation to the blind: from 16.02.1954] Prozovskiy V.P. & Konter E.I. (1960) Sb. Orhanizats-metod materialov po sudebnoy med ekspertize [Sat. organizational method. Materials on the fate. – honey. Expertise]. Moskva : MEDHIZ, 213 [in Russian].

11. Antonian I.M. & Khystuk A.N. & Mykulynskiy Y.E. & Antonian M.I. (2005) Transplantolohiya: istoriya i sovremennost [Transplantology: history and modernity]. Problemy medychnoyi nauky ta osvity, 2, 67-69, 88 [in Russian].

12. Shumakov V.I. (1995) Transplantolohiya. Rukovodstvo [Transplantology. Manual]. Moskva: Meditsyna, 5-9.

13. Polozhennya pro Koordynatsiynyi tsentr transplantatsiyi orhaniv, tkanyn i klityn vid 11 hrud. 2006 roku No 812 [Regulations on the Coordination Center for Organ, Tissue and Cell Transplantation from December 11 2006, No 812]. Ofitsiynyi visnyk Ukrainy, 52, pp.3550 [in Ukrainian].

14. Ukaz Prezydenta Ukrainy Pro Ukrainskiy naukovo-praktychniy tsentr endokrynnoi khirurhii, transplantatsii endokrynnykh orhaniv i tkanyn vid 19.11.1994 roku No 694 [Decree of the President of Ukraine “On the Ukrainian Scientific and Practical Center for Endocrine Surgery, Transplantation of Endocrine Organs and Tissues from November 19 1994, No 694]. Uryadovyi kurer, 183, 2 [in Ukrainian].

15. Tsymbaluk V.I. & Turchyn I.S. & Drosdovych I.I. & Bohlepov V.M. & Poloskova Y.V. (2004) Problemy ta zavdannia koordynatsiynoho tsentru transplantatsiyi orhaniv, tkanyn i klityn MOZ Ukrainy [Problems and tasks of the coordination center for transplantation of organs, tissues and cells of the Ministry of Health of Ukraine]. Transplantolohia, 3, t.7, pp.4-7 [in Ukrainian].

16. Zakon Ukrainy Pro transplantatsiu orhaniv ta inshykh anatomichnykh materialiv ludyny: pryiniaty 16 lyp. 1999 roku [Law of Ukraine on transplantation of organs and other anatomical materials of the person from July 16 1999]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1007-14>

17. Postanova KМУ “Deyaki pytannia realisatsii Zakonu Ukrainy Pro transplantatsiu orhaniv ta inshykh anatomichnykh materialiv ludyny vid 24.04.2000 roku No 695” [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine Some issues of implementation of the Law of Ukraine On transplantation of organs and other human anatomical materials from April 24 2000, No 695]. Ofitsiynyi visnyk Ukrainy, 17, pp.711 [in Ukrainian].

18. Pustovit A.O. (2010) Transplantologia v Ukraini: nedoliky zakonodavstva ta rekomendatsii z yoho rozvytku [Transplantation in Ukraine: shortcomings of the legislation and recommendations for its development]. Yurydychna hazeta – Legal magazine, 35, 7 [in Ukrainian].
19. Zakon Ukrainy «Pro zastosuvannia transplantatsii anatomichnykh materialiv ludyni» (2018) [The Law of Ukraine « On the application of transplantation of anatomical materials to a person »]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19> [in Ukrainian].
20. Marhatskaia, N.A. (1984). Hrazhdansko-praovye problemy donorstva i transplantatsii [Civil issues of donation and transplantation]. Extended abstract of candidate`s thesis. Moscow [in Russian].
21. Stefanchuk R.O. (2007). Osobysti ne-maynovy prava fysychnykh osib u tsyvilnomu pravi [Personal intangible rights of individuals in civil law]. Extended abstract of Doctor`s thesis. Kyiv [in Ukrainian].
22. Anikina H.V. (2014). Tsyvilno-pravove rehuluvannia vidnosyn, poviasanykh zi smertu osoby [Civil law regulation of relations related to the death of a person]. Extended abstract of candidate`s thesis. Kyiv [in Ukrainian].
23. Buletsa S.B. (2016). Tsyvilni vidnosyny scho vynykaut u sferi zdiysnennia medychnoi diyalnosti: teoretychni ta praktychni problemy [Civil legal relations arising in the field of medical activities: theoretical and practical problems]. Extended abstract of Doctor`s thesis. Odessa [in Ukrainian].
24. Ptashnyk, I.R. (2016). Tsyvilno-pravove rehuluvannia transplantatsii v Ukraini [Civil law regulation of transplantation in Ukraine]. Extended abstract of candidate`s thesis. Kyiv [in Ukrainian].